

Anyuka

|

Várnai Pál / 2011. március 23. SZOMBAT ONLINE

Várnai Pált van, aki Paul Várnaiként ismeri, minthogy az '56-os forradalom után Kanadába emigrált, s ott lett irodalomprofesszor. Számos írását, főként írókkal, tudósokkal készült interjúit a Szombatban is közöltük. Életeim című memoárkötetét, mely a Zachor Alapítvány gondozásában jelent meg, március 24-én, csütörtökön, 18.00-kor mutatják be a Bálint Házban. A szerzővel a bemutatón lapunk főszerkesztője, Szántó T. Gábor beszélget. Alább részletet

olvashatnak a könyvből.

Három és fél évtizede, hogy nincsen. Időnként felvetődik bennem a kérdés, hogy mit is tudok tulajdonképpen róla? Mennyire ismertem, ismerhettem? Hiszen amennyire perdöntők egy ember fejlődése, kialakulása szempontjából az első évek, annyira kevésbé alkalmasak egy másik – mégoly közeli – ember megismerésére.

Tizennyolc éves koromban feljöttem Budapestre. A harmadik egyetemi év után külföldre távoztam. Ezután csak hét és fél év elteltével találkoztunk pár hétre Németországban.

Tartottam a találkozástól. „Miként fogom szólítani rég nem látott anyám?” mondogattam magamban Petőfi verssorát. Először, annyi év után, kicsit idegen volt az arca. Nemcsak az arca volt idegen. Nem tudom – sose mondta –, hogy ő milyennek látott engem. Ezután szinte minden évben találkoztunk. Sokéves kiesést kellett bepótolnunk.

Amikor 1956-ban elhatároztam, hogy elhagyom az országot, nagymamám azt kérdezte: itt hagyod anyádat? Szívbemarkoló kérdés, máig is.

*

Anyámmal kapcsolatban kiskoromból világosan csak néhány emlékem van. Egy este a szüleim épp indulóban voltak, hogy kártyázni menjenek. Engem a dadámra bízta. Anyám, már kabátban, nagyon elegánsan, bejött hozzám. Nehezen engedtem el.

Évekkel később az udvarunkban tanítottak biciklizni: a kert egyik végében állt anyám, a másikban a bátyám. Talán a bicikliről estem le egyszer, s nagyon megütöttem a térdemet. Bőgtem, anyám alig győzött csitítani.

Apám nagyon erős, izmos ember volt. Egyszer úgy tett, mintha meg akarná ütni anyámat, mire én elkezdtem sírni, és megpróbáltam oltalmazni anyámat. Ezen persze mindketten nevettek.

Gyakran előfordult, hogy elrontottam a gyomromat. Ilyenkor szüleim maguk mellé vettek az ágyba. Anyám tündérmeséket mondott nekem, apám pedig férfiasabb történeteket. Lassan elítolulnak az emlékek: hét-nyolcéves lehettem. Egy téli délelőtt a konyhában voltunk anyámmal, amikor távirat érkezett. Anyám elolvasta, és keservesen zokogni kezdett. Az értesítés arról szólt, hogy öccse, a nagyon tehetséges, éppen végzett színész elesett Ukrajnában.

A háború után, miután apám „nem tért vissza” a munkaszolgálatból, anyám ott maradt minden

egzisztencia nélkül. 1945-ben betársult apám egyik nővérének textil-üzletébe mint csendestárs, az üzlet azonban hamarosan tönkrement. Anyám ismerősök ajánlásával bejutott Kiskunhalas legnagyobb munkaadójához, a Schneider-féle baromfivállalathoz, ahol előbb bérelszámolóként, majd könyvelőként dolgozott. Kiestek a legszebb évei. Dolgozott, aggódott külföldre szakadt fiáért, gondoskodott anyjáról, s nagy néha meglátogatott egy-egy ismerőst, vagy sikerült szakszervezeti beutalót kapnia valahova. Vállalkozó szellem volt, mindenre kész, bárhová szívesen elment. Kivételesen jó természetű, maximálisan alkalmazkodó asszony volt. Gyakran hallottam, ahogy bókoltak neki, hogy milyen fiatalos és csinos. Sajnos Halason nem akadt hozzá való férfi, s ő röviddel egy tízéves boldog házasság után, még nem lett volna hajlandó kompromisszumos megoldásra.

*

Nagyszüleim még vallásosak voltak, apai nagyapám több éven át töltötte be az ortodox hitközség elnöki posztját. A háború előtt mi is tartottuk az ünnepeket, kóser háztartást vezettünk. Miután családfő nélkül maradtunk, a vallás egyre csekélyebb szerepet játszott az életünkben. Kezdetben a nagy ünnepeken anyám még eljárt a zsinagógába, de aztán ez is elmaradt. A zsidó lakosság is megfogyatkozott, elköltöztek, kivándoroltak, meghaltak. Persze a zsidó érzés, a hovatartozás tudata anyámban mindvégig megmaradt, szinte íratlanul. Számára, mint sokunk számára, a zsidóság elsősorban valamiféle sorsközösség volt.

Életében több ízben is megtapasztalta az antiszemitizmust – a gettó és a deportálás csupán ráadás volt. Anyám magyar zsidó, még hozzá vidéki magyar zsidó volt, és mindkettő természetes volt a számára. Magyar kultúrán nőtt fel, szívesen olvasott magyar költőket, és társaságban, másokkal együtt, vidáman énekelt magyar nótákat.

Néhány évvel a háború után belépett a pártba. Egy politikailag elkötelezett unokabátyám tanácsolta neki, hogy tegye meg ezt a lépést, mondván, ez kötelességünk, hálásaknak kell lennünk az új rendszernek. Nem hiszem, hogy anyámat különösebb politikai meggyőződés fűtötte volna, párttagságából sem húzott semmi hasznot. 1956-ban én beszéltem rá, hogy lépjen ki, illetve ne lépjen vissza az újonnan alakuló pártba. Valószínűleg úgy érezte, hogy ami van, az jobb, mint ami azelőtt volt, legalábbis a kisebbik rossz, s remélte, hogy az a rendszer, amely a halálba hurcolta férjét és testvéreit, soha többé nem tér vissza.

Szerencsés és alkalmazkodó természetű ember volt, aki elfogadta az életet olyannak, amilyen. Mindig sajnálta, hogy a polgárinál tovább nem tanulhatott. Tanult nyelveket magánúton, zongoraleckéket is vett. Sok mindenhez volt hajlama, többre vihet, tartalmasabb életet is élhetett volna. Gimnazista koromban, meghiúsult látást, amint beleolvastam a tankönyveimbe, megpróbálva behozni, amit elmulasztott. Szerette a zenét, amit a kisvárosban, ahol élt, csak a rádión keresztül ismerhetett. Amikor nagy ritkán eljutott egy-egy tárlatra, lejegyezte a festők nevét, a képek címét. Túlságosan szerény volt – az érvényesüléshez biztosan.

Mint apám és anyám fivérei, lánykorában ő is sportolt. Hogy teniszezett, arról egy rám maradt fénykép tanúskodik. Egy másik képen anyám is ott ül a halasi sportegyesület tornásznoi között. Azt azonban csak nemrég tudtam meg egy könyvből, hogy buzogánygyakorlatban a halasi csapattal országos bajnokságot nyert. Ezekről soha nem beszélt, nem volt szokása a

dicsekvés.

*

Emigrációm első éveiben csak levelezni tudtunk, hetente írtunk egymásnak. Csak mostanában, fél évszázad múltán jutott eszembe, mennyit segített anyám abban is, hogy messzire elkóborolt fiának pályáját megalapozza. Egyike voltam az első menekült magyar diákoknak, akik Kanadában diplomát kaptak. Mátyás királyról és a magyar reneszánszról írtam a disszertációmat. Anyám önzetlen segítsége nélkül ez sokkal nehezebben ment volna. Kora reggeltől késő estig dolgozott, mégis heteken keresztül küldözgette drága légipostával a feltehetően a halasi könyvtárban talált szakirodalom gépelt másolatait. Talán bent maradt az irodában, ott gépelt túlórán. Soha nem kérdeztem meg, hogyan volt képes mindeerre.

Nagy néha telefonáltam, ezek az alkalmak ünnepet jelentettek mindkettőnk számára. Előre meg kellett hívnom anyámat, aki a postán vagy ismerősöknél várakozott a háromperces hívásra, ami vagy sikerült, vagy nem. A későbbi években Nyugat-Európában találkoztunk, majd a nyaraimat Magyarországon töltöttem. Azután férjhez ment, és én mentem le Halasra pár napra, vagy ők jöttek fel, hogy velem lehessenek. Mondogattam, hogy mennyire szeretem Halast, mire anyám elmosolyodott: akkor miért nem bírod ki itt pár napnál tovább? Igaza volt.

*

Ami anyám második házasságát illeti: sógornője ajánlott neki egy Budapesten élő, jóval idősebb, jó módú zsidó férfit, de anyámat nem sikerült meggyőzni egy ilyen házasság előnyeiről. Végül egy régebbi, munkahelyi ismeretségből született a frigy. A férfi többszörösen özvegy volt, s fiatalabb anyámnál, amellet jóképű. Igazán nem a mi körünkből való, de hát tiszta szerencse, hogy adódott valaki anyámnak már ötven felett, ami akkoriban idős kornak számított. Jól megvoltak. Miután akkor már módomban állt segíteni, anyám abbahagyta a munkát. Gondoskodott férjéről, vezette a háztartást, estefelé eléje ment, együtt sétáltak haza. Én többször utaztattam őket külföldre, Olaszországba, Jugoszláviába. Anyám jó idegenvezetőnek bizonyult, lánykorából még törte az olaszt, valamicskét a németre is emlékezett, fáradhatatlan volt. A férjnek voltak furcsa szokásai is, de anyám azt mondogatta: ezerszer jobb így, mint egyedül. Korábban soha nem panaszkodott a magányra. Sose fejezte ki elégedetlenségét, sem a sorsával, sem más dolgokkal kapcsolatban. Óvatos természetű volt. Ezt a tulajdonságát sem örököltém.

Életemet jórészt anyámtól távol töltöttem. Soha nem tett szemrehányást azért, hogy elmentem. Soha nem írt arról, hogy hiányzom. Pedig nagyon hiányozhattam neki, különösen miután édesanyját is elvesztette. Nekem viszont sokszor volt büntudatom, hogy egyetlen támaszaként otthagytam. Miből is állott a büntudatom? Először is abból, hogy egyáltalán eljöttem: „légy jó fiú, és gyámolítsd őt” – szól a parancs. Bántott, hogy olyan nehéz, magányos élete volt, hogy fiatalon özvegyiségre ítéltetett, öccseit is elvesztette. Hogy nem lehetett jobb, szebb élete, sem lelkiekben, sem anyagiakban, s hogy nem tettem, tesztek érte eleget. Mint nagyon sokunknak, akik elszöktünk vagy kivándoroltunk, nekem is eszembe jutott, hogy kihozassam. Persze csak nagymamám halála után, amikor igazán egyedül maradt. Akkor pedig már nem akart, úgy

érezte, nem tudna megszokni idegenben.

Nagyon örültem, hogy férjhez ment. Igaz, az új férj más volt, mint amelyet számára elképzeltünk, de nem tűnt rossz embernek. Egy ismerős néni megjegyezte ugyan: hogyan tudott anyád Schwarcz Karcsi után hozzámenni ehhez az emberhez?

Anyám beteg lett. Csak sejtettem, bizonyosságom nem volt. Akkor éppen postasztrájk volt, nem értek el hozzám a levelei. Amikor már láthattam, kórházban volt, s én éppen Leningrádba készültem ösztöndíjjal. Látva, milyen állapotban van, le akartam mondani az utat, de anyám tiltakozott. Miért mondanád le? Büszke is volt rám, és azt hiszem, csak sejtései voltak az állapotáról. Egyik este megszólalt a telefon leningrádi hotelszobámban: anyád meghalt. A temetésről a vidéki hitközség nem értesített, mint utólag megtudtam, nem gondolták, hogy időben hazaérnék Leningrádból. Az sem zárható ki, hogy anyám férje jobbnak látta, hogy anyámat gyorsan, a távollétemben temessék el.

Amikor úgy egy héttel később megérkeztem szülővárosomba, a férj gyászban volt, együtt gyászoltunk. „Innen azt viszel el, amit akarsz”, mondta. Elvittem pár könyvet, fényképet, iratokat. Szinte minden holmi, ami a lakásban maradt, a mi családunké volt. Pár hónappal később megtörtént a sírkőavatás. Ott volt az új feleségjelölt is. Késett a pesti vonat. Fáradtan, meglehetősen zaklatott állapotban, futólépésben mentem a temetőbe, ahol már javában folyt a szertartás. Mindenki azt gondolta, meghívnak ebédre. Nem így történt. Siettek ki a strandra. Addigra már sok minden eltűnt a lakásból. Bennem küzdött a fájdalom s a csalódottság a büszkeséggel és a méltósággal. Elviseltem őket, türelmesen, szomorúan, undorodva. Vigaszul szolgált, hogy anyámnak talán volt hét jó éve.

*

Harmincöt éve, hogy elment. Egy emberélet fele. Időnként beleolvasok anyám leveleibe, s rajtuk keresztül újból átélem mind az ő életét, mind a sajátomat.

Anyámról két késői emlék kísért leginkább: az egyik, amikor a halasi állomáson ülök, a Budapestre vivő vonaton, amelyet ide-oda tologatnak a vágányon. Esik az eső, anyám türelmesen áll ott, időnként látom őt az ablakon keresztül, kezében esernyő. Egészen addig, míg a vonat ki nem gördül az állomásról, s ő eltűnik a láthatáron.

A másik, amikor a kórházban kerestem fel. Sovány volt, arcán is meglátszottak a súlyos betegség jelei. Az ajtóig kísért. Vajon gondolt-e arra ő is, amire én, hogy most látjuk egymást utoljára? Az utóbbi időben gyakran megjelenik álmomban. A legtöbbször nem ő, hanem a hiánya. Azt álmodom, hogy telefonon hívom, vagy úgy érzem, hogy fel kellene már hívnom. Kétségbeesem, hogy a hívásokra senki nem válaszol.

Így él bennem tovább. A szoros kötődéshez valószínűleg az is hozzájárult, hogy apámat korán elvesztettem, s ez is ki nem mondott, igazán sajnós soha ki nem beszélt veszteség maradt. Én nem kérdeztem, anyám nem kezdeményezett, talán kölcsönös érzékenységből, tapintatból. 1944 nyarán, az ausztriai Strasshof táborban, egy „szép” napon anyám elővett egy fehér vászonzacskót, amelyben addigra morzsává tört aprósütemény volt, és azt mondta: apuka

születésnapjára. És megettünk egy-egy kanál morzsát.